

УДК 94 (477) “1860/1914”

*Ольга НІКОЛАЄНКО***ТУРБОТА ПРО ДІТЕЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКИХ
ТОВАРИСТВ НАДДНІПРЯНЩИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Польське населення українських земель наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. вело активне громадське життя, беручи участь у створенні й діяльності різноманітних товариств, серед яких були як дозволені благодійні, так і нелегальні гуртки й організації. З 1906 р., із дозволом відкривати національно-культурні об'єднання, їхня чисельність значно зросла. Мета статті – виявити організації, що у своїй діяльності турбувались про дітей: їхню освіту, утримання, здоров'я тощо. Особливу увагу потрібно приділити цьому питанню в діяльності жіночих товариств, оскільки функції материнства, утримання немовлят, захисту материнства й дитинства безпосередньо впливають на життя й соціальні практики жінок.

Питання захисту дитинства неодноразово піднімалось в історіографії. Українські історики лише побіжно звертають увагу на питання турботи про дітей у працях, присвячених діяльності римо-католицьких чи польських організацій Наддніпрянщини¹. У сучасній російській історіографії існують дослідження, присвячені цій проблематиці, в яких автори аналізують взаємодію державних і громадських структур у справі опіки, захисту материнства й дитинства².

Згідно з Першим переписом населення, що проводився в Російській імперії у 1897 р., польське населення українських губерній складало 388 464 осіб³. Найбільша

¹ Шостак І. Діяльність римо-католицьких благодійних товариств на українських землях у складі Російської імперії на початку ХХ століття / І. Шостак // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: “Історичне релігієзнавство”. – Острог, 2014. – Вип. 10. – С. 197–206; Білобровець О. Діяльність польських благодійних організацій на правобережжі України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Білобровець // Матеріали ІІ Волинської Міжнародної історико-красназничої конференції, присвяченої 10-річчю заснування історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка: зб. наук. праць. – Житомир, 2011. – С. 14–18.

² Раттур М. Развитие системы общественного призрения детей и подростков в России (1881–1894) / М. Раттур – Москва, 2004. – С. 22; Колганова Е. Зарождение системы охраны материнства и младенчества в России в конце ХІХ – начале ХХ вв.: автореф. дис. на соис. науч. степ. канд. ист. наук: спец. 07.00.02 “Отечественная история” / Е. Колганова. – Москва, 2012.

³ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. – Б. м., 1904. – Т. 47: Херсонская губерния; Т. 16: Киевская губерния; Т. 32: Подольская губерния; Т. 8: Волынская губерния; Т. 13: Екатеринославская губерния; Т. 41: Таврическая губерния; Т. 48:

кількість поляків мешкали у Волинській, Подільській та Київській губерніях. Значна польська колонія була у великих науково-промислових центрах – Києві, Одесі, Харкові, а також у містах Правобережжя – Житомирі, Кам’янці-Подільському, Проскуріві.

Після придушення Січневого повстання 1864 р. царат, прагнучи обмежити “польський вплив” на Правобережжі, здійснював наступ на економічні, суспільно-політичні й культурні права польського населення⁴. За таких умов стримувалися будь-які легальні громадські ініціативи, що унеможливлювало утворення польських національних організацій. Однак турбота про дітей, особливо тих із них, хто вимагав підтримки – сироти, здібні учні – завжди знаходила відголос у польському суспільстві та виявлялася у приватній благодійній діяльності.

Про дітей, позбавлених батьківського піклування, в Російській імперії турбувалися державні органи, суспільні благодійні організації та окремі особи. Особливо гостро питання турботи про сиріт постало в пореформений період, коли невизначеність і непослідовність реформування російського суспільства призвели до зростання неблагополуччя й соціальних проблем.

Сироти могли бути передані під опіку в родину або до сирітських притулків. Інститут опікунства відрізнявся залежно від стану: дворянський – регулювало цивільне та сімейне законодавство, селянський – традиційне право. Передаючи сироту в родину, перевага у дворянському стані віддавалась родинним зв’язкам, а в селянському – господарчим інтересам дитини. Навчання сиріт із заможних прошарків здійснювали опікуни, часто за матеріальної допомоги благодійних організацій. У селянському середовищі опіка являла собою перш за все утримання й виховання⁵.

Турботу про сиріт здійснювали притулки відомства закладів імператриці Марії. Вони вирішували питання освіти й виховання, охорони здоров’я, захисту прав, передачі досвіду, працевлаштування⁶. Притулки були пансіонного типу, тобто такі, де діти перебували постійно, а також денного піклування. При них здійснювалось навчання дітей грамоті, пізніше – надання професійної освіти. Здобуття ремісничого фаху і прищеплення навичок самообслуговування готували вихованців до самостійного життя, а гарантоване працевлаштування допомагало в цьому.

Державні органи контролювали діяльність притулків, заохочували чиновників, які керували ними, а також дбали про регламентацію трудових відносин і використання праці неповнолітніх, сприяли створенню благодійних організацій.

Черниговская губерния; Т. 33: Полтавская губерния; Т. 46: Харьковская губерния. Під “польським” населенням ми розуміємо респондентів, які визнали польську мову рідною.

⁴ Про це детальніше див.: *Щербак М.* Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Щербак. – Київ, 1997. – 91 с.; *Бовуа Д.* Битва за землю в Україні 1863–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Д. Бовуа. – Київ, 1998. – 410 с.

⁵ *Мерко Е.* Эволюция института опекунов детей-сирот в Российской империи в 1890–1914 гг. (на примерах губерний центрального Черноземья) / Е. Мерко. – Белгород, 2012. – С. 17–21.

⁶ *Касацкая И.* Исторический опыт становления попечительства о детях на примере деятельности учреждений императрицы Марии: 1861–1917: автореф. дис. на соис. науч. степ. канд. ист. наук: спец. 07.00.02 “Отечественная история” / И. Касацкая. – Москва, 2005.

У країні діяла мережа благодійних товариств, що займалася проблемою сиріт. Сюди потрібно віднести й земства, на чиї кошти створювали дитячі заклади, й станові, територіальні та релігійні благодійні товариства⁷. Всі вони існували на кошти благодійників, а також поповнювались за рахунок проведення різноманітних заходів. Така роз'єднаність товариств піклування, з одного боку, сприяла їхній численності й, відповідно, давала змогу надавати допомогу більшій кількості тих, хто її потребував, а з іншого – призводила до відсутності системи у справі піклування, нерозділеності функцій держави й суспільства, а отже, певних прогалин у їхній роботі.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Наддніпрянській Україні розгортають діяльність римо-католицькі благодійні організації, в яких провідну роль відігравало польське населення. Ці товариства стали чи не єдиними об'єднаннями, де поляки могли відкрито збиратись і провадити громадські дії на користь співвітчизників.

Доброчинні релігійні товариства засновувались у тих містах, де була значна польська колонія, як-от Київ, Житомир, Вінниця, Одеса, Харків та ін. Серед основних напрямів їхньої діяльності – допомога бідним і нужденним, влаштування притулків для сиріт, будинків для осіб похилого віку чи лікарень для хворих, організація безкоштовних їдалень тощо.

Одним із перших у 1882 р. було відкрито Одеське католицьке товариство добробчинності. Ініціатором створення організації став К. Володкевич, і в різні роки до неї входили: в 1882 – 160, у 1886 – 331 особа⁸. Хоча ця організація не була суто польською, бо в її роботі брали участь німці, швейцарці та люди інших національностей, на думку дослідників, поляків там було більшість⁹.

Товариство існувало за рахунок благодійних внесків, а до його керівництва входили найбільш відомі та заможні громадяни. Серед заходів товариства треба назвати влаштування дитячого садка, притулку, школи для навчання ремеслам, інформаційного бюро працевлаштування тощо. У 1896 р. аналогічне товариство відкрито в Херсоні, а ще за два роки – у Миколаєві¹⁰. Римо-католицькі благодійні товариства були відкриті й в інших містах Півдня: 1897 р. – у Катеринославі, 1899 р. – в Єлисаветграді.

При Одеському товаристві існував дамський комітет опіки над дітьми, який збирав благодійні внески і розподіляв кошти. Саме завдяки цьому комітету були організовані дитячі притулки, їдальня, училища для хлопчиків, добробчинний заклад для дівчат, літні колонії для сиріт¹¹. Влаштування літніх колоній для сиріт було

⁷ Раттур М. Развитие системы общественного призрения детей и подростков в России (1881–1894) / М. Раттур. – Москва, 2004. – С. 22.

⁸ Kraj. – 1886 – № 11.

⁹ Łukawski Z. Ludność polska w Rosji: 1863–1914 / Z. Łukawski. – Wrocław, 1978. – S. 138.

¹⁰ Ганзуленко В. Римо-католицькі громади півдня України (кінець XIX – початок XX ст.): соціальний аспект / В. Ганзуленко // Південний архів. – Херсон, 2008. – Вип. 28/29. – С. 279–287.

¹¹ Kalendarz Domu Polskiego w Odesie. – Odesa, 1912. – S. 180; Зінько С. Польські громадські організації м. Одеси кінця XIX – початку XX ст. / С. Зінько // Поляки на Півдні України: історія і сучасність. – Одеса; Ополе; Ольштин, 2006. – Т. 1. – С. 231–235.

традиційною формою опіки хворобливих дітей в Одесі, оскільки Чорноморські пляжі та клімат дозволяли організовувати їх ефективне лікування.

У 1896 р. Товариство піклування про бідних римо-католицького віросповідання відкрилось у Харкові. Мета товариства – допомагати непрацездатним особам або тим, хто не має засобів до існування, сприяти влаштуванню та вихованню сиріт, надавати одноразову допомогу тим, хто її потребує. Зважаючи на незначну чисельність польського населення міста, спочатку не було потреби у влаштуванні спеціальних закладів для дітей, які втратили батьків. Пізніше при товаристві влаштовано притулок для хлопчиків й училище для бідних. Училище складалось із двох відділень – молодшого й середнього, в яких навчався 31 хлопець. Навчання, а також усі підручники й шкільні прилади надавались учням безкоштовно¹².

Київське римо-католицьке товариство, більшість у якому складали поляки, було утворене в 1903 р. На початку XX ст. воно мало бюро праці й Будинок праці св. Вацлава з гуртожитком, притулком для літніх людей та ще одним Притулком св. Ядвіги, чотири дитячих їдальні. Товариство надавало кошти, отримані від проведення концертів, лотерей для навчання дітей, їх лікування й забезпечення одягом¹³.

Римо-католицькі благодійні товариства здійснювали допомогу дітям, позбавленим батьківського піклування, влаштовуючи для них притулки, забезпечуючи навчання, харчування або оздоровлення.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на Правобережжі й Півдні України поширюються таємні релігійні жіночі організації – ордени Доньок пресвятого серця Діви Марії (серціанки) та сестер францисканок “Родини Марії”. Ці католицькі громади об’єднують жінок у таємні монастирі, які часто існували під виглядом швацьких майстерень. Серціанки розгорнули свою роботу у Вінниці, Кам’янці-Подільському, Проскуріві й інших містах, діючи за сприянням місцевих священників. Коли на початку XX ст. за донесеннями почали викривати ці релігійні осередки, виявилось, що, крім жіночих громад, у містах були влаштовані й дитячі притулки. Так у Житомирі діяв притулок для 28 хлопчиків, яким завідувала В. Горжевська. До педагогічного складу належали вчителька й вихователька¹⁴. Отже, у притулку не тільки утримували, але й навчали дітей.

Осередки “Родини Марії” поширювались на Півдні України завдяки діяльності М. Джевецької (1846–1933). Саме вона доклала зусиль для влаштування в Одесі Притулку св. Антонія, народної школи та доброчинного закладу для дівчат, а з 1899 р. ще й Притулку “Родина Марії”¹⁵. За даними жандармерії, у притулку перебувало 63 хлопчики і 4 дівчинки віком 3–12 років. Опікувались ним М. Яблонська

¹² Ніколаєнко О. Організація і діяльність польських товариств у Харкові в кінці XIX – початку XX ст. / О. Ніколаєнко // Польська діаспора у Харкові. Історія і сучасність. – Харків, 2004. – С. 8–21.

¹³ Бойчук Я. Діяльність благодійних товариств етноменшин на правобережжі України (1880–1914) / Я. Бойчук // Вісник аграрної історії: зб. наук. праць. – 2013. – № 6–7. – С. 32–38.

¹⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАУК). – Ф. 276. – Оп. 1. – Спр. 410. – Арк. 59.

¹⁵ Sobańska z Grocholskich, M. Wspominki nikle. – Grodzick Mazowiecki, 2002. – S. 208.

та С. Хрустинська. А в закладі для дівчат перебувало 80 осіб віком 10–17 років, які здобували спеціальність. Дівчат навчали крою тканин, шиттю, готували до професій кухарки, гувернантки, покоївки. Плата за навчання становила 10 крб. на місяць, які збирали з добровільних внесків¹⁶.

У деяких містах Правобережжя існували притулки для сиріт, влаштовані за кошти місцевих поляків. Притулок Собанського в Києві був розрахований на денне перебування дітей, але при обшуку жандарми виявили, що у приміщенні була приготовлена кімната для постійного перебування сиріт¹⁷.

Однією з найбільш поширених форм розповсюдження освіти в польських землях була т. зв. *Macierz Szkolna* – організація польської інтелігенції, що відкривала початкові школи в багатьох місцевостях Королівства Польського, а пізніше поширила діяльність і в інші регіони, де мешкали поляки¹⁸. Шкільна матиця діяла в багатьох районах Правобережної України, про що й писали місцеві чиновники у доносах¹⁹. Як було зазначено у звіті начальника Київського жандармського управління, “до її роботи народ був глухим до національної проблеми – тепер дозрів”²⁰.

Засновницею Шкільної матиці на Поділлі була Л. Ярошинська (1879–1970)²¹. Оселившись у Брацлавському повіті на Поділлі, вона стала однією з найактивніших учасниць польського громадського руху. Маючи добру освіту, яку здобула у Франції та Швейцарії, Л. Ярошинська намагалася робити все можливе для розповсюдження освіти. Замість таємних шкіл, на які постійно здійснювали облави, вона почала відкривати майстерні, де вихованці навчались різноманітним кустарним промислам: у Гнівані – школа вишивки, Красному – виготовлення кошиків тощо²².

Наприкінці XIX – на початку XX ст. польські громадські організації намагалися допомагати дітям своїх співвітчизників, які потребували опіки й захисту. Цю допомогу очолювала Церква в межах дозволених католицьких благодійних товариств або ж ця опіка виражалася у діяльності таємних релігійних орденів. Одночасно виявлялися й індивідуальні громадські ініціативи, спрямовані на утримання дітей чи їх навчання рідною мовою, що було забороненою діяльністю.

З 1906 р. у Російській імперії дозволено створювати національно-культурні організації, що відкрило новий етап у громадській діяльності польської громади Наддніпрянщини. Відтоді було створено декілька культурно-просвітницьких організацій, першими серед яких виникли польські “*Oswiata*” й “*Ogniwo*”. Мета “*Oswiaty*” – підтримка національно-культурного життя. Це товариство прагнуло поширювати навчання польською мовою, відкривати школи, ставши осередком культурно-освітнього

¹⁶ ЦДІАУК. – Ф. 268. – Оп. 1. – Спр. 710. – Арк. 21–23, 38–39.

¹⁷ ЦДІАУК. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 1988. – Арк. 451.

¹⁸ *Biernacka M.* *Oświata a społeczno-kulturowe przemiany tradycyjnej społeczności wiejskiej od końca XIX wieku do odzyskania niepodległości* // *Etnografia Polska*. – Т. 26. – S. 129–180. – S. 163; *Kurjer Odeski*. – 1907. – № 12.

¹⁹ ЦДІАУК. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 3136. – Арк. 12.

²⁰ ЦДІАУК. – Ф. 275. – Оп. 2. – Спр. 96. – Арк. 413 зв.

²¹ ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 639. – Спр. 819. – Арк. 25–27.

²² *Колесник В.* *Відомі поляки в історії Вінниччини: бібліографічний словник*. – Вінниця, 2007. – С. 879.

і частково мистецького життя поляків Києва. Для організації навчання засновники знаходили фінансування і відкривали школи, бібліотеки²³. Осередки “Oswiaty” швидко розповсюджувались, що невдовзі налякало владу і примусило її заборонити діяльність цієї організації. Однак дослідження²⁴ доводять, що таємне навчання не припинилось. Головна його перевага була у використанні рідної мови, що свідчило про бажання польської спільноти дбати про збереження національної ідентичності.

Ще одним різновидом національно-культурних об'єднань були “Ogniwa” або “Ogniska”, які відкривались у багатьох містах Наддніпрянщини і являли собою клуби родинного дозвілля. У статутах цих організацій передбачалось поряд із влаштуванням зустрічей, концертів, драматичних вистав проведення дитячих вечорів²⁵. Вірогідно, йшлося про організацію свят, зокрема релігійних, для дітей²⁶. Однак ці товариства дбали більше про дозвілля дорослих, ніж дітей. Більшість їх членів походила із середніх і заможних прошарків суспільства, які могли собі дозволити сплатити членські внески, а також плату за вхід на різноманітні заходи. Отже, йдеться про доволі незначну групу дітей, яких залучали до своєї діяльності названі організації.

Активізувалась у цей період і Католицька Церква. Так у Кам'янці-Подільському в 1907 р. був організований католицький жіночий гурток “Praca”, при якому діяв притулок для дітей²⁷. До того ж був відкритий й дім працелюбства для дівчат, який став по суті ремісничою школою. У ньому дівчата навчалися крою, шиттю, плетінню мережива. Організація влаштовувала торговельні виставки виробів, сприяючи їхньому продажу. Важливість такої діяльності жіночої релігійної громади полягає у трансформації благодійності, яка виражалася не в наданні засобів, а в можливості їх отримати самостійно. До того ж навчання стало елементом фахової жіночої освіти, яке було достатньо обмеженим на початку XX ст. у Наддніпрянщині.

У цей період в містах Правобережжя утворюються польські товариства жіночої взаємодопомоги. Товариства взаємодопомоги служниць імені св. Зіти були організовані в Житомирі й Одесі. Вони мали сприяти пошуку роботи для прислуги у випадку її втрати, влаштовувати для безробітних притулки й організувати безкоштовне бюро пошуку місця праці, підтримувати працівників у випадку неналежної оплати²⁸. Важливу роль у створенні та функціонуванні організації відігравали Католицька Церква та місцеві філантропи, чиї кошти стали підґрунтям діяльності товариств. Незважаючи на назву – взаємодопомога, у статутах товариств не було й мови про захист інтересів працівниць із дітьми, влаштування для перебування дітей садків чи ясел, турбота про охорону їхнього здоров'я тощо.

На початку XX ст. у Києві виникла організація, що довела прагнення поляків здійснювати турботу про дітей, незважаючи на станові чи майнові перепони. У

²³ Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 2. – Оп. 45. – Спр. 153. – Арк. 1–5.

²⁴ *Zashtowt L. Polskie szkolki ludowe na Ukrainie w Latach 1905–1914 / L. Zashtowt // Rozprawy z dziejów Oświaty.* – 1990. – № 33. – S. 87–105.

²⁵ ЦДІАУК. – Ф. 313. – Оп. 1. – Спр. 2881. – Арк. 12.

²⁶ ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 855. – Спр. 316 – Арк. 4.

²⁷ ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 637. – Спр. 545 – Арк. 57.

²⁸ Там само. – Оп. 639. – Спр. 819. – Арк. 135.

1906 р. декілька поляків звернулись до Київського губернатора з проханням дозволити відкрити Товариство літніх колоній для хворобливих дітей. Діяльність цієї організації полягала в турботі про найбідніші прошарки населення “з метою надання можливості дітям дихати свіжим повітрям у літні місяці за містом або в лікарняних закладах”²⁹. Після дозволу місцевої влади товариство розгорнуло діяльність.

Завдання Товариства літніх колоній полягало в тому, щоби знаходити можливість для літнього оздоровлення дітей, збирати кошти на їх медичний огляд, утримання: харчування, проїзд, оплату праці вихователів тощо. Кошти товариства складались із внесків – вступних і добровільних, доходів від організації концертів, вистав, музично-літературних вечорів тощо³⁰. Фактично, організація повинна була дбати про літній відпочинок дітей міської бідноти.

До Першої світової війни Товариство літніх колоній розгорнуло широку діяльність. У весняні місяці оголошувався огляд дітей до 14 років із бідних польських родин. Лікарі, які його здійснювали, не брали за це грошей, і після процедури доповідали, скільки дітей мають розлади здоров’я та потребують лікування й відпочинку.

Правління товариства розділяло дітей за статевою ознакою по маєтках, які люб’язно і безкоштовно надавали польські землевласники трьох південно-західних губерній. Далі на місця відпочинку виїжджали групи по 10–20 дітей із вихователем.

Товариство допомагало з року в рік близько 400 дітям. Так у 1906 р. в літні колонії було відправлено 375 дітей, у 1911 р. – 302 дитини у 14 колоній, у 1912 р. – 379 дітей у 17 колоній³¹.

Губернське начальство, яке підозріло ставилось до будь-яких громадських ініціатив польського населення, і в цьому випадку намагалось знайти політичне підґрунтя такій благодійній діяльності. У 1912 р. подільський губернатор звертався до київського з проханням попереджати його про колонії в Подільській губернії, бо “назване товариство, ймовірно, переслідує цілі відкриття тимчасових таємних польських шкіл, вважаючи, що поліції буде складніше в селі, аніж в місті здійснювати за ними нагляд”³².

Але губернатор пильнував цю справу, тому запросив багатьох місцевих справників спостерігати за групами дітей, чи “бува не проводиться їм викладання грамоти, і чи вони не займаються з книжками чи зошитами”³³. Але всі відповіді були однозначними: діти гуляли з вихователями, грали в ігри, виконували дрібні ручні або садові роботи. Отже, хоча товариство і дотримувалося заявленої програми діяльності, але не змогло оминати підозри, різної бюрократичної тяганини, пов’язаної лише з національною належністю членів.

Особливістю діяльності товариства можна вважати його світськість. Благодійні акції за підтримки Католицької Церкви не спричиняли здивування, оскільки Церква їх здійснювала традиційно і повсякчас, намагаючись підтримати найбільш нужденних.

²⁹ ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 42. – Спр. 106. – Арк. 5–9.

³⁰ ЦДІАУК. – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 262. – Арк. 496; Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 440. – Арк. 23.

³¹ ДАКО. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 323. – Арк. 1, 19.

³² ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 42. – Спр. 106. – Арк. 42.

³³ Там само. – Арк. 23, 26.

Літній відпочинок для дітей влаштовували релігійні громади в багатьох місцевостях Наддніпрянщини. Поява Київського товариства свідчила про формування у свідомості інтелігенції та заможних кіл почуття відповідальності перед громадою і готовність взятись за соціальну опіку, не перекладаючи цієї справи на Церкву.

На початку XX ст. у Наддніпрянщині створені й жіночі товариства феміністичного спрямування, зокрема 1907 р. *Kolo kobiet polskich* Kijowa, а також Одеське товариство рівноправ'я польських жінок³⁴. Ці товариства мали за мету захистити інтереси польських жінок, що прагнули змінити свій статус у суспільстві.

Метою Київського товариства було проводити лекції для жінок, покращувати систему жіночої освіти, прагнучи пристосувати її до сучасних вимог, підтримувати жіночі ремесла і промисли, виконувати посередницькі функції у пошуку роботи для жінок³⁵. Турботу про жінок організація здійснювала залежно від місця їхнього проживання: для жительок міста передбачалось “підняття їх релігійного та морального рівня”, запобігання морального падіння та боротьба з алкоголізмом, для сільських мешканок – читання лекцій на тему ведення господарства, сільської техніки, відкриття аптек, бань, надання акушерської допомоги³⁶.

Одеське товариство виникло як філія варшавського, заснованого в 1907 р. П. Кучальською-Рейншміт. Цілі і завдання одеської філії збігалися зі статутом центральної організації. Це – досягнення рівності з чоловіками у трудовому і публічному праві, судочинстві, підняття рівня загальної та професійної жіночої освіти, захист виробничих інтересів жінок і порашення умов праці, реформи в гігієні виховання та праці, організація поширення просвітницької роботи щодо гігієни, боротьби з аморальністю, алкоголізмом, регламентація проституції³⁷.

Обидва товариства стояли на захисті інтересів жіноцтва, але не опікувались проблемою зміни його функцій у родині, питанням опіки над дітьми. Київське об'єднання, розуміючи необхідність допомоги жінкам, які мають дітей, обумовило у статуті створення спільних магазинів, кас, що мали зменшити видатки родини. Але практичних кроків для реалізації цих завдань так і не було зроблено.

Питання виховання дітей піднімались в Київському товаристві. У лютому 1909 р. лекції з цієї проблематики читала у Києві І. Мошенська. До їх програми входили питання педагогічної майстерності, різниці у вихованні дівчаток і хлопчиків, залучення родини й суспільства у виховний процес³⁸.

Отже, прагнучи боротись за рівноправ'я жінок у публічній сфері – в галузі освіти, отримання праці й належної винагороди за неї, – жіночі організації не пов'язували їх із проблемами материнства і навантаженням, спричиненого ним. Читаючи документи жіночих товариств, зокрема й взаємодопомоги, складається враження, що

³⁴ *Nikolayenko O.* Charakterystyka porównawcza działalności polskich kobiecych organizacji na Ukrainie Naddnieprzańskiej na początku XX wieku / *O. Nikolayenko* // *Przegląd Nauk Historycznych*. – 2013. – R. 12. – № 2. – S. 253–261.

³⁵ *Kraj*. – 1907. – № 11

³⁶ ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 632. – Спр. 647. – Ч. 2. – Арк. 100.

³⁷ *Biblioteka Zakładu Narodowego imeni Ossolińskich we Wrocławiu*. – Sygn. 13262/II. – *Koło kobiet Polek*.

³⁸ ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 859. – Спр. 2. – Ч. 2. – Арк. 41–42.

їх засновниці були позбавлені клопоту про власних дітей. Ідеї жіночої емансипації як прагнення позбутися залежності, досягнення справедливості учасниці жіночого руху не пов'язували з трансформацією соціальних функцій жінок у родині.

Відтак, дослідження діяльності польських громадських організацій на початку XX ст. у Наддніпрянщині виявило, що лише окремі організації ставили собі за мету турботу про дітей. В основному це були традиційно релігійні та благодійні товариства, які опікували сиріт, надавали їм притулок, харчування, подекуди освіти та фах. Поява світських організацій, як-от Київське товариство літніх колоній, свідчило про усвідомлення громадою відповідальності перед співвітчизниками, що потребували допомоги у вихованні дітей.

Культурно-просвітницькі польські організації бачили своє покликання у наданні дітям початкової освіти. Її давали аматори рідною мовою дітей, що надавало організації патріотичного виміру. У більшості випадків влаштування таємних польських шкіл на Правобережжі ініціювали активісти.

У польському жіночому русі Наддніпрянщини турбота про дітей виявлялась у різних формах. Так, товариства взаємодопомоги, які утворювались під головуванням Католицької Церкви, передбачали надання гуртожитку для молодих дівчат та фахової ремісничої освіти. Феміністичні організації, що виникли в Києві й Одесі, хоч і прагнули змінити становище жінок у суспільстві, не переймалися питаннями зміни статусу жінки в родині. Їх завдання й мета хоч і були прогресивними в тогочасному суспільстві, проте по суті обмеженими, бо не вбачали взаємозалежності між емансипацією жінок й вирішенням проблем материнства.